

ВІДГУК ОПОНЕНТА

**доктора економічних наук, професора ПОПОВА Андрія Сергійовича
на дисертацію кандидата економічних наук, доцента
ЧУМАЧЕНКА Олександра Миколайовича на тему:
«Теоретичні засади оцінки земельно-ресурсного потенціалу
Європейських країн в економічному та екологічному вимірах»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за науковою спеціальністю 08.00.06 «Економіка природокористування та
охорони навколишнього середовища»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження

У сучасному світі, що стоїть перед лицем безпрецедентних викликів, таких як зміна клімату, виснаження природних ресурсів, забезпечення продовольчої безпеки та збереження біорізноманіття, питання раціонального використання землі набуває особливої гостроти. Як відомо, земля – це не просто територія, а фундаментальний ресурс, від якого залежить добробут суспільства, стабільність економіки та здоров'я довкілля. Саме тому дисертаційне дослідження, присвячене теоретичним засадам оцінки земельно-ресурсного потенціалу (ЗРП) європейських країн, є надзвичайно актуальним і своєчасним. По-перше, через те, що Європейський континент, з його високою щільністю населення, інтенсивним сільським господарством та промисловістю, зазнає значного антропогенного тиску на земельні ресурси. Водночас Європейський Союз та окремі країни регіону ставлять перед собою амбітні цілі у сфері сталого розвитку, зокрема в рамках Європейського Зеленого Курсу (European Green Deal). Досягнення цих цілей (скорочення викидів, перехід до циркулярної економіки, збереження екосистем) неможливе без глибокого розуміння наявного земельно-ресурсного потенціалу та його можливостей. Дослідження теоретичних основ оцінки ЗРП дозволяє створити надійний фундамент для розробки обґрунтованих стратегій землекористування, що відповідатимуть цим високим стандартам.

По-друге, традиційні підходи до оцінки землі часто фокусувалися переважно на економічній складовій – її ринковій вартості, продуктивності

в сільському господарстві тощо. Однак дедалі очевиднішим стає той факт, що ігнорування екологічного виміру призводить до деградації земель, втрати біорізноманіття та зниження здатності екосистем надавати життєво важливі послуги. Дисертаційне дослідження, що ставить за мету інтегрувати економічний та екологічний виміри в єдину систему оцінки, відповідає нагальній потребі у комплексному, холістичному підході. Розробка теоретичних засад для такої інтегрованої оцінки є важливим кроком до збалансованого управління земельними ресурсами, де економічна ефективність не досягається ціною екологічної катастрофи.

По-третє, потреба в уніфікованих та науково обґрунтованих методиках оцінки ЗРП європейських країн є особливо актуальною для країн, що прагнуть до гармонізації політик та порівняльного аналізу стану ресурсів на наднаціональному рівні. Розробка саме теоретичних засад дозволяє створити універсальну базу, яка може бути адаптована до специфічних умов різних країн, але водночас забезпечить порівнюваність результатів оцінки.

В умовах глобалізації, геополітичної нестабільності та зростаючої конкуренції за ресурси, об'єктивна оцінка власного земельно-ресурсного потенціалу стає питанням національної та регіональної безпеки, зокрема продовольчої. Розуміння сильних та слабких сторін ЗРП, його економічних можливостей та екологічних обмежень дозволяє країнам ефективніше реагувати на зовнішні виклики та будувати стійкіші економічні та соціальні системи.

Таким чином, дисертаційне дослідження Олександра Чумаченка, що систематизує та розвиває теоретичні основи комплексної оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн з урахуванням економічних та екологічних аспектів, безперечно, є актуальним. Воно робить важливий внесок у наукове осмислення проблеми сталого землекористування та створює передумови для прийняття більш виважених управлінських рішень на різних рівнях – від локального до міжнародного, відповідаючи на ключові виклики сьогодення.

**Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій,
викладених у дисертації**

Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні, характеризуються належним рівнем обґрунтованості, що впливає з використаної Олександром Чумаченком методології та інформаційної бази. Так, обґрунтованість забезпечується міцним теоретико-методологічним фундаментом. Дослідження спирається на фундаментальні положення сучасної економічної теорії, загальновизнані економічні закони, категорії та поняття. Ключовим методологічним підходом обрано системний підхід, що дозволило розглянути складну проблему оцінки земельно-ресурсного потенціалу країн Європи комплексно, враховуючи взаємозв'язки між його економічними та екологічними аспектами.

Варто зазначити, що автор застосував широкий спектр апробованих наукових методів пізнання, адекватно дібраних до конкретних завдань дослідження, а саме: монографічний метод для глибокого опрацювання існуючого наукового доробку за темою дисертаційного дослідження; метод аналогій і порівнянь для вивчення та адаптації релевантного міжнародного досвіду з використання та охорони земель, а також післявоєнного відновлення землекористувань; системний аналіз для структурування теоретико-методологічних засад оцінки земельно-ресурсного потенціалу країн Європи; абстрактно-логічний метод для уточнення та формування чіткого понятійного апарату, а також інформаційно-аналітичного забезпечення процесу оцінювання потенціалу досліджуваних територій; кількісні методи (кореляційний, індексний) для об'єктивізації оцінок збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій, виявлення залежностей та побудови економіко-математичних моделей оцінювання земельно-ресурсного потенціалу; метод прогнозування для розробки науково обґрунтованих пропозицій на перспективу щодо використання національного земельно-ресурсного потенціалу в контексті євроінтеграції. Таке методичне різноманіття свідчить про всебічне вивчення проблеми та сприяє надійності отриманих результатів.

Обґрунтованість наукових положень підсилюється використанням сучасних аналітичних інструментів, зокрема геоінформаційних технологій (ArcGIS, Datawrapper) та програмного забезпечення для статистичного аналізу і моделювання (Statistica, Excel), що дозволило обробити значні масиви даних та виконати складні розрахунки з високим ступенем точності.

Висновки та рекомендації базуються на репрезентативній та достовірній інформаційній основі. Вона охоплює як глибокий аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, так і використання офіційних даних авторитетних міжнародних організацій (Євростат, Світовий Банк) та ключових державних інституцій України, що відповідають за управління земельними, природними та фінансовими ресурсами. А це забезпечує фактичну достовірність аналізу та об'єктивність висновків.

Отже, логічне поєднання визнаної теоретичної бази, системної методології, адекватного набору наукових методів, сучасного інструментарію та широкої, достовірної інформаційної бази забезпечує високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, представлених у дисертаційному дослідженні.

Актуальність теми дослідження, її теоретична та прикладна значимість підтверджується безпосереднім зв'язком дисертації з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема з науковою темою факультету землевпорядкування БФ-39/2021 «Соціально-економічні виклики, реалізація та вдосконалення законодавства України у контексті сталого розвитку», в межах якої використано розробки дисертанта щодо напрямів удосконалення державної політики для досягнення цілей сталого розвитку у системі постконфліктного землекористування та в узгодженості з завданнями «Зеленої угоди» Європейського союзу (акт про впровадження/використання результатів докторської дисертаційної роботи у наукову тематику від 02.04.2024 р.), а теоретико-методичні підходи щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу територій разом з визначенням ролі землекористування у забезпеченні екологічної та продовольчої безпеки

використовуються у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Землеустрій» і «Історія земельних відносин і землеустрою» за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій» (акт про впровадження/використання результатів докторської дисертаційної роботи у навчальний процес від 02.04.2024 р.).

Варто відмітити, що Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України запропоновані у дисертаційному дослідженні інструменти економічного стимулювання екологобезпечного землекористування як базового елемента економічного механізму природокористування на рівні територіальних громад враховані у заходах за напрямом робочої групи «Екологічна безпека» при розробленні проєкту Плану відновлення України від наслідків війни (довідка Міндовкілля від 22.03.2024 р.). Також, такі основні наукові положення та результати дослідження, як методики оцінки ефективності землекористування, оцінки земельно-ресурсного потенціалу та ефективності використання земель використовуються Громадською організацією «Асоціація фахівців землеустрою України» у своїй професійній діяльності (довідка № 33 від 22.03.2024 р.).

Наукова новизна дисертаційного дослідження та достовірність отриманих результатів

Наукова новизна дисертації Олександра Чумаченка характеризується теоретичними, методологічними та практичними результатами, що вирішують важливу науково-прикладну проблему оцінювання земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному й екологічному вимірах, що необхідно для формування земельної політики України як складової її євроінтеграційного курсу.

Ознайомлення з працями інших науковців, систематизації різних визначень поняття, методологій оцінок, допомогло дисертанту виявити прогалини та обмеження в існуючих визначеннях та підходах до оцінки земельно-ресурсного потенціалу та запропонувати власне тлумачення поняття, під яким розуміється інтегральна, багатовимірна категорія економіки

природокористування, що відображає поєднання кількісних, якісних, просторових, інституційних і екологічних характеристик земель території, які у своїй сукупності створюють умови для раціональної, сталоспрямованої та економічно доцільної господарської діяльності (с. 55–659), що можна вважати удосконаленням понятійно-категоріального апарату економіки природокористування. У свою чергу, це дозволило Олександру Чумаченку вперше запропонувати поняття «європейський земельно-ресурсний простір» (с. 60–61), що є цінним інструментом для майбутніх наукових досліджень, особливо в контексті євроінтеграції України, оскільки воно забезпечує системний, комплексний та порівняльний підхід до вивчення земельних ресурсів на європейському рівні.

Одним з основних проблемних моментів запровадження нової категорії «європейський земельно-ресурсний простір» є відсутність існуючих засад його оцінювання. Тому слід звернути увагу на внесок Олександру Чумаченка щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад оцінювання земельноресурсного потенціалу європейських країн, який заснований на встановленні залежності величини валового внутрішнього продукту країн Європейського Союзу від секторального землекористування (с. 369–374). Розроблений алгоритм оцінки економічного впливу структури секторального землекористування на валовий внутрішній продукт європейських країн стане цінним для наукових досліджень, розроблення державної політики, прийняття управлінських рішень та забезпечення сталого розвитку, оскільки дає змогу перейти від якісних оцінок до кількісних, що є необхідним для ефективного управління земельними ресурсами в умовах сучасних економічних викликів та євроінтеграційних процесів.

Аналіз сучасного стану та майбутніх можливостей використання земельних ресурсів, які зазнали негативного впливу під час Югославських війн (1991–2001 рр.) і в процесі повоєнної відбудови дав змогу автору обґрунтувати нову концепцію «постконфліктного землекористування» (с. 147–148) для умов України. Запропонована концепція орієнтована на розв'язання нагальних

завдань, що стоять перед Україною внаслідок військової агресії, пропонуючи науково обґрунтований підхід до відновлення та сталого використання постраждалих земельних ресурсів у постконфліктний період у тому числі через розробку Національної стратегії з протимінної діяльності (с. 149–150, 536–537). Розроблена концепція «постконфліктного землекористування» має значний науковий потенціал та може стати потужним інструментом для подальших досліджень, спрямованих на розуміння, управління та подолання наслідків військових конфліктів для землекористування та суспільства.

У роботі удосконалено механізми оцінки впливу глобалізації та транснаціональних відносин на формування європейського земельно-ресурсного простору (с. 81–87), що дало змогу встановити закономірності формування земельно-ресурсного простору європейських країн та відобразити перерозподіл земельних ресурсів у світовому масштабі. Проведення такої оцінки дозволило розкрити конкретні механізми, через які глобалізація (наприклад, міжнародне «захоплення земель») та транснаціональні відносини (діяльність міжнародних корпорацій) впливають на структуру та використання земельних ресурсів не лише в Європі, а й в Україні (с. 130–134). Розроблений механізм має високу наукову цінність, оскільки він сприяє глибшому розумінню складних процесів формування земельно-ресурсного простору в умовах глобалізації, надає емпіричне обґрунтування теоретичних положень, виявляє важливі закономірності та може бути використаний для прогнозування та розроблення політики (наприклад, аграрної). Відображення перерозподілу земельних ресурсів у світовому масштабі додає цьому дослідженню особливої актуальності та значущості в контексті глобальних екологічних та соціально-економічних викликів.

Заслуговує на увагу запропонована Олександром Чумаченком удосконалена економіко-математична модель для прогнозування цін, фіскальних виплат сільськогосподарського й урбанізаційного землекористування в межах європейського земельно-ресурсного простору, що дало змогу змодельовати наслідки зростання питомої ваги урбанізованих земель до 2030 року через

оцінку зисків від урбанізаційного землекористування (с. 234–236), із підкресленням важливості оподаткування для економічного розвитку та сталого управління земельними ресурсами (с. 237–242). Використання даної моделі може бути корисною для наукового обґрунтування розробки та коригування фіскальної політики у сфері землекористування з метою стимулювання економічного зростання та забезпечення сталого використання земельних ресурсів.

Новизна наукових результатів дисертації полягає у поглибленні практичних підходів до оцінки впливу Спільної аграрної політики ЄС на визначення потенціалу зростання цінності сільськогосподарських земель, що дало змогу автору змодельовати показники вартості орних земель європейських країн на період до 2050 року (с. 206–207). Дослідження дозволяє глибше зрозуміти, як конкретні інструменти САП (наприклад, прямі виплати, заходи з розвитку сільських територій, екологічні програми) впливають на формування попиту та пропозиції на ринку сільськогосподарських земель, а отже, і на їхню вартість. Надання довгострокових прогнозів можуть допомогти виявити потенційні ризики (наприклад, зниження цін через зміни в політиці) та можливості (наприклад, зростання цін у зв'язку з новими екологічними вимогами) для власників сільськогосподарських земель та інших зацікавлених сторін.

Певним внеском в теорію та методологію економічного регулювання природокористування є удосконалені методологічні підходи до оцінки ролі державного та приватного секторів у формуванні національних стратегій земельних відносин, що відрізняється від попередніх напрацювань чітким акцентом на системних механізмах узгодження приватних та публічних інтересів, а також врахуванні переваг інтегрованого управління земельними ресурсами (с. 268–271). Розуміння механізмів узгодження інтересів дозволяє розробити більш ефективні та легітимні інструменти державного регулювання земельних відносин та охорони довкілля, які б враховували потреби як суспільства, так і приватних власників.

Значним науковим внеском Олександра Чумаченка, який поглиблює українську теорію розвитку природокористування та охорони довкілля, є методологічні основи комплексного поглиблення оцінки просторової забезпеченості збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території європейських країн, зокрема, використано індекс розвитку екомережі (с. 390), проведено аналіз структури природоохоронних територій (с. 392–395), оцінено тиск на природні екосистеми (с. 396–400), обґрунтовано витрати на охорону навколишнього середовища (с. 407–410) та собівартість створення умовного гектара екомережі (с. 411–412). Наукова цінність такої оцінки полягає у її комплексному характері, використанні кількісних індикаторів та просторового аналізу, економічному обґрунтуванні природоохоронних заходів, сприянні прийняттю обґрунтованих рішень та розвитку методологічного інструментарію у галузі збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій.

Автором запропоновано теоретичні положення щодо формування (с. 217–220) та перерозподілу земельної ренти (с. 222, 225–231), які, на відміну від традиційних підходів, що наголошують лише на економічних аспектах ренти, запропоновано комплексний погляд на рентоутворення як ключову складову сталого розвитку, що включає інновації та екологічно безпечне землекористування як основу продовольчої безпеки. Запропонований комплексний погляд на земельну ренту відкриває нові напрями для наукових досліджень, зокрема, вивчення впливу інновацій та екологічних практик на величину та розподіл ренти, а також розробку механізмів її використання для досягнення цілей сталого розвитку.

Окремі елементи наукової новизни дисертації безпосередньо пов'язані з комплексними підходами до визначення впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище. Зокрема, проведена всебічна оцінка наслідків інтенсифікації тваринництва (с. 103–105), масштабної хімізації агросектору (с. 108–109) та зростання обсягів викидів парникових газів (с. 104–107), які, в умовах недосконалого управління земельними ресурсами

в Європі, прискорюють деградаційні процеси, поглиблюють проблеми раціонального землекористування (с. 116–121). Цінність проведеної всебічної оцінки полягає у її здатності надати глибоке та системне розуміння негативних наслідків інтенсивних аграрних практик на земельні ресурси як Європи, так і України в умовах недосконалого управління, що є критично важливим для обґрунтування необхідності змін у політиці та практиці землекористування з метою забезпечення сталого розвитку.

Достовірність отриманих нових наукових результатів у дисертації підтверджується опрацюванням значного матеріалу в частині визначення ролі європейських інститутів і національних урядів у формуванні сталого землекористування. Зокрема, автором підкреслено цілі, які передбачають розв'язання проблем сталого землекористування в межах Європейського зеленого курсу та визначають необхідність створення Спільної земельної політики ЄС, орієнтованої на забезпечення сталого використання земель і управління земельними ресурсами (с. 432–436). Доведено, що саме комплекс національних стратегій, планів і політик, розроблених у контексті Європейського зеленого курсу, є фундаментальною основою для розв'язання проблем сталого землекористування в європейських країнах. Для забезпечення біорізноманіття, збереження природних ресурсів, зменшення викидів парникових газів та адаптації до змін клімату необхідним є формування переходу до сталого та ефективного використання земель через розроблення та впровадження Спільної земельної політики європейських країн.

У дисертації високим рівнем практичної спрямованості відрізняються елементи наукової новизни, котрі стосуються підходів до оцінки впливу Спільної аграрної політики на виплати власникам земельних ділянок. Олександром Чумаченком підкреслено у необхідності додаткової фінансової підтримки землекористувачів і визначено залежності величини орендної плати та вартості земель від виплат у межах САП, відсутність яких може призвести до виникнення від'ємної ренти (с. 336–343). Новизна підходів полягає у виявленні та обґрунтуванні критичної ролі фінансової підтримки (зокрема,

виплат САП) для забезпечення економічної життєздатності землекористування, встановленні кількісних залежностей між політикою підтримки та ключовими економічними показниками ринку землі, а також у виявленні ризику економічної нерентабельності сільського господарства за відсутності такої підтримки. Ці знання є важливими для розвитку теорії земельних відносин та розроблення ефективної аграрної політики.

Автором розроблені напрями удосконалення земельної політики України, які враховують комплексне поєднання соціально-економічних, екологічних, військово-політичних та історико-культурних факторів, що дозволяє ефективніше досягти стратегічних цілей продовольчої безпеки, сталого розвитку та набуття членства у ЄС (с. 456–459). Традиційні підходи до земельної політики часто зосереджуються переважно на економічних, соціальних та іноді екологічних аспектах. Врахування військово-політичних та історико-культурних факторів є новаторським та дозволить розробляти більш ефективні та дієві інструменти земельної політики, які краще відповідатимуть реальним потребам та викликам, що стоять перед Україною.

Повнота викладення основних результатів дослідження в опублікованих наукових працях

Основні наукові положення та результати дисертації висвітлено автором у повному обсязі у 45 наукових працях, зокрема в одній одноосібній та одній колективній монографіях, 20 публікаціях у наукових фахових виданнях України, зокрема включених до міжнародних наукометричних баз даних, статті у науковому виданні Польщі, 5 статтях у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних Scopus і Web of Science, 17 тезах наукових доповідей. Характер видань та зміст наукових праць відповідають вимогам щодо повноти висвітлення основних результатів дисертації, представленої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Нормативні вимоги МОН України щодо необхідності статей у наукових виданнях теж дотримано.

Ідентичність змісту реферату та дисертації

Зміст реферату відповідає основним положенням дисертації Чумаченка Олександра Миколайовича на тему: «Теоретичні засади оцінки земельно-ресурсного потенціалу Європейських країн в економічному та екологічному вимірах». Реферат повною мірою висвітлює результати наукової новизни проведеного дослідження, логічно ув'язує теоретичні, методологічні та прикладні розробки. Високий рівень формалізації та параметризації положень дисертації підтверджується значним обсягом ілюстративного та графічного матеріалу, представленого в рефераті.

Відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Аналіз дисертації Олександра Чумаченка та його наукових публікацій підтверджує відсутність будь-яких порушень академічної доброчесності, включаючи плагіат, самоплагіат, фабрикацію та фальсифікацію даних. Робота є самостійним оригінальним дослідженням, де всі запозичені ідеї та матеріали належним чином оформлені посиланнями. Докторська дисертація не містить елементів кандидатської дисертації автора.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

При загальній позитивній оцінці дисертації, варто вказати на окремі дискусійні положення, які стосуються викладення окремих теоретичних та практичних результатів дослідження.

1. За результатами проведеного дослідження на с. 335–338 зроблений висновок під номером «3» дисертаційного дослідження та реферату, в якому зазначається, що продовольча безпека Європи формується в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та росту технологічності агросектору, що підтверджують зростаючі показники урожайності зернових (+5,8 %), технічних (+0,3 %), овочевих (+3,0 %) і багаторічних насаджень (+0,9 %) за останнє десятиліття. Хоча зростання врожайності є важливим позитивним фактором, який сприяє продовольчій безпеці Європи, твердження

про те, що вона формується виключно в умовах інтенсифікації та технологічності, є спрощеним і не враховує всієї складності цього поняття. Для більш обґрунтованого висновку необхідно було проаналізувати всі чотири складові продовольчої безпеки (наявність, доступність, використання та стабільність), а також врахувати аспекти сталого розвитку та потенційні ризики.

2. Розглядаючи концепцію «постконфліктного землекористування» (с. 147–148), автор, на наш погляд, зосереджується переважно на одному, хоча й важливому, аспекті – розмінуванні. Поза увагою залишаються такі важливі складові, як екологічна реабілітація (включаючи рекультивацію забруднених земель та відновлення екосистем), соціально-економічне відродження (зокрема, відновлення сільського господарства, інфраструктури та врегулювання земельних прав), правові та управлінські аспекти (розробка відповідного законодавства, створення інституцій та стратегічне планування землекористування), а також історико-культурні та психологічні аспекти. Враховуючи складність та міждисциплінарність концепції «постконфліктного землекористування», яка охоплює не лише фізичне відновлення, а й створення стійкої та справедливої системи для довгострокового розвитку та примирення, вважаємо, що вищезгаданим елементам варто було приділити більш глибоку увагу в дослідженні.

3. На с. 237 автор представив модель для прогнозування динаміки урбанізованих територій у межах Європейського земельного простору, однак конкретний математичний вираз цієї моделі в роботі не розкрито. Було б доцільно включити цю інформацію до основного тексту або додати її в якості додатку до дисертації.

4. Під час оцінки участі державного та приватного секторів в управлінні земельно-ресурсним потенціалом, не було приділено достатньої уваги органам місцевого самоврядування (територіальним громадам), які в умовах децентралізації є ключовими акторами на місцевому рівні. Крім того,

на с. 266 доцільно було б відобразити недоліки приватного сектору в цій сфері, аналогічно до того, як це було зроблено для державного сектору на с. 264.

Окрім цього, важливим аспектом, який не знайшов достатнього відображення в роботі, є проблема досягнення балансу між приватними, суспільними та державними інтересами.

5. На с. 170 присутня надмірна узагальненість факторів впливу на цінність земель, що не дозволяє повною мірою зрозуміти механізми їхньої дії та ступінь впливу. Перелік факторів представлений без належної деталізації, розкриття їхньої сутності та взаємозв'язку. Такий підхід є незрозумілим, оскільки саме ці фактори в подальшому дослідженні використовуються як основа для визначення потенціалу зростання цінності сільськогосподарських земель як у європейських країнах, так і в Україні.

6. Погоджуємося з тим, що представлені на с. 432–436 підходи до визначення ролі європейських інституцій та національних урядів у формуванні сталого землекористування містять безперечні елементи наукової новизни та мають значну практичну цінність. Однак, важливим упущенням є відсутність у дослідженні аналізу можливостей та шляхів застосування цього європейського досвіду в специфічних умовах України, особливо враховуючи триваючий воєнний конфлікт та майбутній процес післявоєнного відновлення. Для посилення практичної значущості дослідження автору варто було б більш детально розглянути питання адаптації європейських моделей сталого землекористування до українських реалій.

7. У роботі мають місце певні стилістичні та семантичні розбіжності при подачі категоріального апарату та окремих прикладних аспектів проведених досліджень. Довгі висновки та речення, що трапляються в роботі, роблять її складнішою для розуміння.

Водночас зазначимо, що наведені зауваження, наявність окремих дискусійних положень не впливають на наукову і практичну цінність одержаних автором результатів і не знижують в цілому позитивної оцінки дисертації.

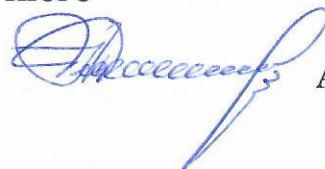
Загальний висновок

Дисертація Чумаченка Олександра Миколайовича на тему: «Теоретичні засади оцінки земельно-ресурсного потенціалу Європейських країн в економічному та екологічному вимірах» є завершеною і особисто виконаною науковою роботою, яка містить комплекс обґрунтованих та достовірних результатів, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а саме обґрунтування теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному та екологічному вимірах у контексті євроінтеграції України. Дисертація відповідає паспорту спеціальності та виконана у відповідності з нормативними вимогами МОН України до такої категорії робіт.

Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог про оформлення дисертації», Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 року, а її автор Чумаченко Олександр Миколайович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора економічних наук за науковою спеціальністю 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища».

Опонент

**професор кафедри геоекології і землеустрою
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного,
доктор економічних наук, професор**

Андрій ПОПОВ

Підпис: Андрія ПОПОВА

Засвідчую.

Начальник відділу кадрів

Катерина ГАНЧУК